

всі тогочасні підручники аж до кольорового букваря 1947 р. були **монохромними**;

наступна сходинка — **конкурси**, започатковані Міністерством освіти УРСР у повоєнний період, в яких уперше брали участь **експериментальні** підручники;

у перше повоєнне десятиліття державне видавництво власним коштом проводило конкурси на кращі підручники.

Таким чином, результати аналізу ретроспективи в організації випуску навчальних видань на теренах України 20–40-х рр. дають підстави стверджувати, що цей процес та його окремі складові зазнають перманентних змін, які мають тенденцію з часом повторюватися на якісно новому рівні. Особливо бурхливі перетворення відбуваються в останні роки. Це зумовлено змінами в законодавстві, державній освітній політиці, загалом — у інформаційному полі України. Знання історії створення і видання підручників, особливостей і повторюваності окремих суспільних явищ у навчальному книговидаванні — дуже важлива грань у підготовці фахівців видавничої справи.

1. Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX — перша половина XX ст.). Львів, 2003. 2. Вісім десятиліть творчості: 1920–2000 / Укл. А. І. Шапіро. К., 2000. 3. Іванова О. Майбутнє творимо сьогодні // Підручник XXI століття. 2003. № 1–4. 4. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). К., 1996. 5. Левчук О. М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидавання в Україні. К., 2000. 6. Савченко О. Нова доба шкільної освіти. Зміст підручників — пріоритет наукової діяльності АПН України // Підручник XXI. 7. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920–1990): Організаційний аспект // Вісн. Кн. палати Укр. 2004. № 2.

УДК 070.41

Н. М. Фіголь

ВИДАВНИЧИЙ ДОСВІД ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА

Викладено видавничі настанови, описано видавничий досвід відомого мецената, видавця Є. Чикаленка, для якого видання щоденної україномовної газети було справою його життя.

In clause the publishing postulates are stated, the publishing experience known publisher E. Shikalenko is described, for which the edition of the daily newspaper in the Ukrainian language was business of his life.

Сучасні історики преси лише почали звертатися до постаті Є. Чикаленка та оцінювати його роль у становленні української журналістики. Вагомий внесок у це зробила праця колективу авторів — І. Крупського, В. Гутковського, П. Федоришина, в якій подана одна з перших спроб сучасної незаідеологізованої оцінки преси початку XX століття на Наддніпрянській Україні й зокрема, газети «Рада» та діяльності її видавця Є. Чикаленка.

Євген Чикаленко взяв на себе тягар видання щоденної української газети — спочатку «Громадської Думки» (1906 р.), потім — «Ради» (1906–1914 рр.) та місячника «Нова Громада», глибоко усвідомлюючи значущість української національної преси — чи не єдиного засобу громадського, політичного гуртування, єднання в умовах, коли російська адміністрація нищила будь-які можливості національного самоусвідомлення, виокремлення.

За словами Ю. Хорунжого, Чикаленко вдавався до найрізноманітніших заходів, аби газета потрапляла до читача: «вкладав у неї власні кошти, брав у банках кредити, а потім сушив голову, як повернути...». Величезну допомогу видавцеві й усій українській культурі надав Василь Симиренко, котрий щороку фінансував газету на десять-дванадцять тисяч рублів. Щоб покрити дефіцит, пов'язаний з виданням «Ради», Євген Чикаленко «змушений був 1912 року заставити власний будинок» [3, с. 1].

Про важливість видання газети, для Євгена Чикаленка, свідчить також лист видавця до Володимира Винниченка (липень 1908 р.): «З смертю газети настане і моя духовна смерть. Як український Дон Кіхот я помру. Заховаюсь в селі, аби не бачить свідомих українців, не чуть їх, одним словом, вернусь в «первобытное состояние» запеклого сільського хазяїна, який, окрім чорного пару, нічого й не знав і нічим не цікавився...» [2].

Видання українською мовою були покликані задовольняти потребу україномовного населення в періодичному органі, тобто у висвітленні подій зрозумілою для нього мовою.

Із поживаленням українського руху та відродженням української преси, до Києва почали надходити листи з проханням видавати щоденну газету. Адже саме Київ, будучи культурним, літературним, політичним центром, має для цього літературні сили, зможе давати актуальний виклад подій. Тому Є. Чикаленко, незважаючи на задум видавати тижневик для селян, усвідомив необхідність щоденної україномовної газети та приступив до втілення свого наміру. Як стверджує Д. Дорошенко, з цього часу видання щоденної газети українською мовою стало справою його життя, «в створенні української преси взяв як найбільшу участь: можна сказати, що повстання української преси у Києві було головною його заслугою» [1, с. 44].

Перше клопотання Є. Чикаленка на видання газети «Громадське слово» було відхилено, тому що в її програмі побачили загрозу існуючому ладу, підбурювання до створення автономії. Потрібно було отримати новий дозвіл. В. Леонтович подав заяву на газету «Громадська Думка», а Б. Грінченко — на «Раду». Дозволи отримано, і 31 грудня вийшов перший номер щоденної україномовної газети «Громадська Думка». Програма залишилася від «Громадського Слова», але її вже не друкували, щоб уникнути подальших непорозумінь з цензурою.

Є. Чикаленко постійно підкреслював, що від початку видання газети планувалося в межах програми Демократично-Радикальної Партії, в якій тоді було сказано, що земля повинна бути викуплена, а не відібрана в поміщиків.

Щоб уникнути сварок, непорозумінь, що виникли всередині редакції, Є. Чикаленко, на одному із зібрань запропонував приблизно таку угоду між видавцями і редакційним комітетом: газета є власністю видавців (В. Смиренко, В. Леонтович і Є. Чикаленко); видавці завідують усією фінансовою частиною та конторою газети і входять до складу редакційного комітету як окремі члени редакції. Редакційний комітет складається з Б. Грінченка, його дружини М. Грінченко, С. Єфремова, Ф. Матушевського, М. Левицького, В. Дурдуківського, В. Козловського і трьох видавців — всього з десяти осіб. Редакційний комітет робить кошторис й обирає редактора, видавці їх затверджують, а якщо ні, то комітет змінює кошторис і вибирає іншого редактора. Комітет також залучає співробітників, визначає гонорари, проте мусить вести газету в межах кошторису й програми Д.-Р. Партії. Усі погодилися на таку угоду й вибрали заочно за редактора Ф. Матушевського, а в секретарі — його товариша ще з університетських часів В. Козловського. «Ми, видавці, згодні; власне, я найбільше й настоював на Матушевському, бо знав його лагідну вдачу, широку освіту, знав, що він зуміє повернути до газети симпатії всіх українських поступових кіл. Кошторис взявся скласти С. Єфремов, бо він найбільше знався у видавничому ділі, як голова видавництва «Вік» [5, с. 436–437].

Співробітниками газети, що вели окремі відділи, були також В. Павленко, А. Хотовицький, М. Грінченко, Б. Ярошевський, М. Виноградова і В. Смішук. Завідувачем контори видавництва був М. Синицький, його помічниками — І. Бабенко, К. Хохлич і Н. Грінченко [2, с. 48]. Постійними співробітниками, дописувачами, авторами окремих статей та творів стали відомі та найкращі письменники з усієї України. З'являлися на сторінках видання й нові імена, які згодом ставали відомими та улюбленими серед широкого загалу читачів.

Зі «Спогадів» Є. Чикаленка дізнаємося, що фінансовий бік справи виглядав так: складений кошторис становив 50 тис. карбованців на рік, передбачалося, що передплата забезпечить 20 тис. карбованців і 30 тис. карбованців мали дати видавці. Ціну за один номер поставили дуже низьку — чотири карбованці на рік — таким чином хотіли забезпечити доступність видання та збільшити кількість передплатників. Є. Чикаленко запевняв, що перший рік буде 5 тис. передплатників, але з кожним роком їх кількість збільшуватиметься і через три-чотири роки газета стане на ноги, і потім даватиме прибуток.

Проте, одразу після випуску першого номера «Громадської Думки» почалися проблеми, які треба було негайно вирішувати. Газету на другий день після виходу у світ було конфісковано поліцією; погрожували закриттям, якщо й надалі на її сторінках друкуватимуться такі гострі та дошкульні матеріали. Видавець та редакція доклали всіх зусиль, щоб уникнути негативних наслідків: деякі матеріали, що готувалися в наступний номер, було скорочено, найбільш гострі — вилучено. Із місцевою цензурою також вдалося порозумітися: як пише Є. Чикаленко, видавці стали «дійною короною».

Здавалося, найгірше минуло, але почалися події, що теж мало не призвели до закриття газети: внутрішні суперечки з приводу аграрного питання та й узагалі напрямку газети, а також запекле протистояння сторін, мало не знищили справи.

Примирити опонентів коштувало Є. Чикаленку чимало зусиль та здоров'я. Газета фактично поділилася на два табори. Дехто (зокрема Б. Грінченко) вважали, що чим гостріша буде газета, тим вона буде цікавіша та більше привабить передплатників. В. Леонтовича це обурювало, його непокоїли не так політичні питання, як аграрні. Скрізь: у статтях, у хроніці він убачав бажання підбурити селян на аграрні ексцеси та проповіді, одібрати землю. В. Леонтович не хотів, щоб під його іменем виходила газета, яка підбурювала селян проти заможних верств суспільства. Деякий час Є. Чикаленку вдавалося залагоджувати конфлікти, але все закінчилося тим, що В. Леонтович таки відмовився від опікування газетою і вийшов зі складу редакційного комітету.

Проте й у цій ситуації, коли вийшов із газети один з її спонсорів, Є. Чикаленко намагається бачити позитивний момент, тому далі в листі читаємо: «Я згодився з думкою, що «Громадська Думка» буде власністю української радикально-демократичної партії. Тепер кожний буде клопотатись про зменшення видатків та про поширення газети, а досі се вважалось підприємством капіталістів, і ніхто не дбав про матеріальну сторону діла. Передплатників досі маємо 3 т., певне на той рік буде зо 6, а коли буде 10 тисяч, тоді газета себе окупить!» [4].

Але чимдалі, частіші стали грошові покарання, і найгірше — заборона. 18 серпня 1906 р. поліція провела в редакції обшук і знайшла «компрометуючий» матеріал — і відтоді Уряд заборонив видання «Громадської Думки».

Проте лишився дозвіл на ще одну газету — «Раду», отриманий Б. Грінченком. «Рада» стала наступницею «Громадської Думки», зберігши її настанови, напрямок, тематику матеріалів та авторів. Редакційний комітет і видавці на початку теж були ті самі. До неї перейшли й передплатники. На щастя, доля виявилася прихильнішою до цього видання, яке проіснувало довше, ніж «Громадська Думка», і зробило неабиякий внесок у становлення україномовної преси.

Згодом відбулася певна реорганізація у внутрішньому житті нової газети «Ради». Проходила вона, за записами Є. Чикаленка, таким чином: насамперед потрібно було шукати нового головного редактора, оскільки Ф. Матушевський, зморений непосильною важкою працею протягом 1906 р., відмовлявся надалі виконувати свої обов'язки. На посаду головного редактора спочатку пропонували О. Русова, який, як згадували його сучасники, славився на всю Україну надзвичайно гарною вдачею, його називали «Саша-Янгол».

Є. Чикаленко гаряче вхопився за цю думку, тому що був переконаний, що ім'я О. Русова вплине і на розповсюдження газети. Так як майже всі вважали «Громадську Думку» органом не всеукраїнським, а органом маленького

гуртка, який вони називали «Грінченко і К^о», а «його недолюбливали скрізь, як найстаріші, так і наймолодші». Крім того, видавець знав, що головні меценати видання — В. Леонтович та Самиренко — ні копійки не дадуть на газету, коли в ній Б. Грінченко гратиме ту саму роль [5, с. 471–472].

О. Русов дав свою згоду, але не зміг залишити Петербург. Питання знову залишалось відкритим. В. Леонтович запропонував запросити М. Коцюбинського, який після довгих розмов все ж повідомив, що залишається на службі в Статистичному бюро.

На той час, приїхав до Києва зі Львова і М. Грушевський, який пропонував перенести зі Львова журнал «Літературно-Науковий Вісник», аргументуючи тим, що прагне завадити витворенню двох різних українських літератур: західної та східної. М. Грушевський згодом взяв активну участь в обговоренні справ газети та подальшому її випуску. Він почав керувати літературною справою газети, Є. Чикаленко мав допомагати в редагуванні фейлетонів. Секретарем, за ініціативи М. Грушевського, взяли С. Петлюру. Було звільнено завідувачів відділів: М. Грінченко та Л. Пахаревського і на їхнє місце запрошено Л. Старицьку-Черняхівську та М. Лозинського.

Крім того, було ухвалено, що газетою в 1907 р. керуватимуть лише видавці, а не редакційний комітет, як у 1906 р. М. Грушевський стверджував, що коли в 1906 р. виданням заправляв редакційний комітет, воно не мало успіху [5, с. 484].

Склад оновленої редакції був таким: редактор — М. Грушевський, помічник редактора — М. Павловський, секретар — С. Петлюра; очолювали відділи: «З газет і журналів» — А. Хотовицький, «По Україні» — Д. Дорошенко, «По Росії» — Л. Старицька-Черняхівська, закордонний — М. Лозинський, польський — Б. Ярошевський. Пізніше, після від'їзду М. Грушевського з Києва, фактичним редактором став М. Павловський, який, за записами Є. Чикаленка, і до того практично сам вів газету, лише у суперечливих питаннях радячись із М. Грушевським та Є. Чикаленком.

Євген Чикаленко так оцінив ці зміни: «З того часу, як скасовано редакційний комітет, то настав у редакції і внутрішній спокій, хоч секретар С. Петлюра, есдек, якимось не пасував до нашої компанії, все держався осторонь, наче «на службі у капіталу». Незабаром С. Петлюра вийшов з редакції, а його замінив В. Королів, який світоглядом підходив до інших співробітників. І при такому, досить дружньому складі редакції (за оцінкою Є. Чикаленка), газета почала другий рік свого існування. «Найтяжчий рік був перший, так сказати республіканський, коли газету провадили гуртом, бо був повний гризні, сварок, клопоту й страху за існування газети, а коли настав «просвіщенний абсолютизм», то настав у редакції спокій, тиша і мирна праця» [5, с. 486].

Проте, не менш важким, за свідченням видавця Є. Чикаленка, для видання був останній період існування — останні п'ять років. Усі проблеми, з якими зіштовхнулися видавці, у цей час лише загострилися, ускладнилися загальною економічною та політичною кризою. Про це можемо почерпнути інформацію переважно з щоденникових записів Є. Чикаленка. Так, у нотатках від 14 лютого 1909 р. видавець докладно розмірковує над труднощами та

подальшою долею часопису. Як і раніше, він виокремлює цілий ряд проблемних питань та приходиться до загального висновку, що «в близькім часі не можна сподіватися, щоб щоденна українська газета стала на свої ноги, існувала б без сторонньої допомоги» [6, с. 165].

Перш за все, меценат стверджує, що за останні п'ять років, відколи дозволено українське слово, українська мова, так і не з'явився український читач, що й не дивно для такого короткого проміжку часу. У містах ще немає інтелігенції, яка б говорила українською як удома, так і на вулиці. Сільський читач не може прислужитися в повній мірі українській пресі, тому що він або неграмотний узагалі, або «скалічений російською школою».

Залишилась і проблема з цензурою, у сільській місцевості люди боялись випусувати газету, тому що «в очах адміністрації це крамола». «Поки не зміняться обставини, поки не запанує законність, доти газета наша не може мати широкого розповсюдження в селі, не тільки серед народу, але й серед сільської інтелігенції. Учитель, священник, дяк, фельдшер, писар та інші бояться її випусувати, щоб не втратити посади. Треба бути вже дуже зацікавленим українським рухом, треба бути ідейною людиною, щоб тепер випусувати газети, будучи людиною, залежною від начальства. Але газета не може триматися на самих передплатниках-героях» [6, с. 165].

У містах ситуація була дещо інша: поліція не забороняла випусувати українські газети, такого тиску, як на селі, не було, але міста настільки «змосковлено», що лише незначний відсоток виявляє інтерес до українства. Тому в місті випусувала «Раду» лише «людина національно свідомо», інші ж передплачували більш звичні та зрозумілі російські періодичні видання.

Крім того, українські газети не можуть конкурувати з російськими за оперативністю подання новин, що теж зменшує попит на перші.

Тому видавець приходиться до висновку, що в місті українські видання передплачують лише люди, що цікавляться українським національним рухом. Але виходить зачароване коло: «щоб існувала преса, треба свідомого громадянства, щоб було свідоме громадянство, треба, щоб існувала преса» [6, с. 166].

Отже, іншого виходу як допомога меценатів, преса не мала, лише питання, чи надовго в них вистачало віри та бажання вкладати в неї кошти. Є. Чикаленко стверджує, що найпростіше було залучити надходження в перший рік видання, а з кожним роком усе важче. На п'ятий рік склалася катастрофічна ситуація. Видавцю коштувало чимало зусиль вмовити спонсорів виділити гроші, адже на власні кошти він повністю оплатити видатки не міг, хоча й постійно «відривав від себе, від дітей, обрізував свої видатки до крайності, щоб не дати померти газеті», тому що як ніхто інший розумів, що «смерть газети від анемії — це друге Берестечко, величезний удар нашому національному рухові» [6, с. 168].

Редакція газети «Рада», намагаючись покращити видання, збільшити передплату, вела постійний діалог із передплатниками, дописувачами. Багато їхніх вражень та корисних порад стали у пригоді видавцям. Але й були відверті

наклепи та непорозуміння. Одне з постійних звинувачень, що найчастіше звучало від графоманів, стосувалося того, що газета ведеться колом «сватів та кумів», а сторонній людині потрапити у видання проблематично. Проте, читаючи щоденникові записи видавця, постійно наштотхуєшся на скарги щодо недостатньої кількості матеріалів, якісної публіцистики та літературних творів. У відповідь на це звинувачення, Є. Чикаленко зазначає: «Господи! Та коли нам пришло чи принесе хтось статтю чи якийсь твір хоч із каплею таланту, то ми незвичайно радіємо такій появі нової сили, нової надії і всіма силами намагаємось підтримати нового кебетливого автора...» [6, с. 170].

Щоденникові записи Є. Чикаленка свідчать про те, що він щодня, щогодини, перебуваючи в різних куточках України, опікувався своїм виданням, цікавився, як його сприймають, які існують проблеми. «Побував у Ялті, Севастополі, Одесі, Катеринославі, Чернігові. Скрізь радився про «Раду». Всі в один голос кажуть, що газета обов'язково потрібна, що без неї жити не можна, всі обіцяють підтримувати її, але мало не всі висловлюють незадоволення «Радою», — пише автор щоденника 25 серпня 1909 р. [6, с. 171].

Що ж викликало таке «незадоволення»? Як виявляється, незадоволені, перш за все, критичними дошкульними статтями С. Єфремова — та це й не дивно, саме за них не раз на видання накладалися адміністративні стягнення, покарання.

Певні нарікання стосуються редактора Павловського, що він не вмів «зробити газету цікавою». Ці ж звинувачення звучать і з уст співробітників. Проте, все пізнається у порівнянні. Коли Павловський виїздить на місяць до Криму, його обов'язки перебирає Д. Дорошенко, якого редакція постійно пропонувала на цю посаду. Але, як виявилось, Павловський таки був незамінним редактором, тому що за цей незначний термін Д. Дорошенко встиг, і нажити ворогів серед членів колективу, і підвести під штраф у 300 карбованців. Є. Чикаленко робить висновок: «Тепер усі упевнились, що навіть янгола з неба посади у нас за редактора, то ним будуть незадоволені і співробітники, і передплатники, і видавці, і газета не покращає» [6, с. 171].

Загалом Є. Чикаленко робить висновок, що «газетна справа стоїть у нас дуже кепсько, майже безнадійно, як із літературного, так найбільше з фінансового боку». Найголовніші причини — не виробились ні талановиті співробітники, ні публіка, яка могла б оплатити видання. Найбільше відчувається відтік обдарованих, із досвідом журналістів, які не в змозі прожити з гонорарів і змушені йти на чиновницькі та інші посади. Залишили газету такі корисні для справи спеціалісти, що з часом вже здобули досвід та випрацювали свій стиль, як Ф. Матушевський (колишній головний редактор) та Д. Дорошенко. Із постійних співробітників у виданні залишився один С. Єфремов, який, будучи людиною несімейною, міг перебиватися за мізерну платню. Також вели хронікальні відділи у газеті студенти, які були раді зайвій копійці. «При таких заробітках, очевидно, нікого не приваблює праця на

письменницькій ниві і вона держиться всякими випадковими дилетантами, які уділяють їй лише свій зайвий час», — підсумовує ситуацію, що склалася, видавець [6, с. 173].

Шкодило виданню також і те, що саме свідомі українці часто були незадоволені «Радою» через особисті, дріб'язкові образи, адже більшість із них вважали себе письменниками, достойними бути розміщеними на її сторінках, разом із тим, редакція змушена була їм відмовити, тому що написане було або «неграмотне, або нудне, або не відповідає демократично-національному напрямкові» [6, с. 173].

Не зникає з часом і мовна проблема. Так, у щоденникових записах Є. Чикаленка за 31 травня 1910 р. читаємо, що кількість передплатників зменшується й через мовне питання, що мало не кожен селянин хоче, щоб газета писалася мовою його села. Мовний парадокс яскраво ілюструє запис видавця за 8 червня 1910 р., який свідчить, що стосовно мови помітно дві течії — ліво-бережці кажуть, що газета пишеться малозрозумілою галичансько-польською мовою, правобережці нарікають, що мова в газеті занадто вже змосковлена. Сам видавець теж усвідомлює мовну проблему, але вважає, що на той період це був об'єктивний стан речей: «Редакція і сама не задоволена і мовою, і сухістю змісту, але безсила поправити це, бо нема відповідних ні матеріальних, ні літературних сил...» [6, с. 184].

Редакційний комітет постійно шукав способи, як покращити видання. М. Комар доводив, що варто зменшити обсяг газети, викинувши телеграми, вісті закордонні та з російських газет, щоб не дублювати російські видання. Є. Чикаленко та С. Єфремов, навпаки, наполягали, що анкетні дані та дописи в редакцію свідчать про бажання читачів, щоб видання було більшим, та якомога повніше включало новини з закордонного та російського життя, тому що багато з них не можуть передплачувати два часописи — російський та український — і змушені будуть зробити вибір на користь повнішого та цікавішого.

Та ці обговорення, по суті, не могли бути вирішені без розв'язання головного питання, яке загрожувало закриттям, — матеріального. Редакційний комітет та видавці намагаються відшукати засоби для подальшого існування видання, звертаються до громадськості, до передплатників із проханням допомогти виданню вижити — якнайповніше залучати нових передплатників або заплатити за газету вдвічі більше.

Таким чином, Є. Чикаленко був не просто видавцем, як писала радянська критика, «грошодавцем», перш за все, активним громадським діячем, який не міг бути осторонь нагальних проблем української нації. Підтримуючи розвиток українського руху, він сприяв поширенню українських національних ідей, зокрема, завдяки друкованим виданням українською мовою, що стали засобом суспільного єднання та проголошення ідей. Історики преси вважають видання Є. Чикаленком щоденної української газети «Громадська Думка», потім «Ради» найбільшою його заслугою перед своїм народом. Змалку, перейнявшись українськими ідеями, зростаючи у простому

селянському середовищі, Є. Чикаленко прагнув прислужитися простому народу, тому й вирішив видавати свої часописи рідною українською мовою, що на той час було не просто важко, а й часто небезпечно.

Саме Є. Чикаленко був тією віссю, довкола якої усе крутилося, на його плечі лягла відповідальність видання, а це й матеріальні труднощі, і цензурні утиски, і редакційні суперечки, і нестача передплатників. Усі ці питання завдяки надлюдським, титанічним зусиллям, видавцю вдавалося вирішувати протягом майже 10 років — складних, повних революційних змін, розрухи, безчинства. Діяльність Є. Чикаленка може бути зразком для наслідування й у наш час — час формування кращих традицій меценатства, що сприяють відродженню та подальшому розвитку української культури.

1. Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. Прага, 1934.
2. Панченко В. Є. Чикаленко, онук мецената // День. № 206. 9 листопада. 2002.
3. Хорунжий Ю. Плекач зерен духовних // Зеркало неділи. № 48. 9–15 грудня. 2001.
4. ЦДІАУ. 132 листи, записки на візитних картках та 3 телеграми видатного громадського діяча, мецената, видавця журналу «Нова Громада», газети «Рада» Чикаленка Є. Х. до Грушевського М. С. // Ф. 1235, оп. 1, спр. 822. Арк. 1–204.
5. Чикаленко Є. Спогади 1861–1907 // Д. Дорошенко (передм.). Нью-Йорк, 1955.
6. Чикаленко Є. Щоденник // Матеріали з історії національної журналістики Східної України поч. ХХ ст. К., 2001.

УДК 002.2

Н. І. Черниш

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. Т. ШЕВЧЕНКА (1909–1939 рр.):
ВИДАННЯ СЕРІЇ «МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ»**

У контексті діяльності бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка досліджено серію «Матеріали до української бібліографії», яку осередок української книги випускав у світ упродовж 1909–1937 рр. Викладено відомості про тематику наукових дописів членів комісії, що стали основою видань серії, методичні засади бібліографування, розроблені укладачами, визначені спільні риси, притаманні усім працям, звернено увагу на рівень культури видань. Наголошено на значенні серії в історії української бібліології загалом та бібліографії зокрема.

In the context of bibliography commission of Shevchenko scientific community activity series «Materials for Ukrainian bibliography», which Ukrainian books center published during 1909–1937, are researched. The information about themes of scientific works of commission members, that became the base of series editions, methodological principles of bibliography, worked out by establishers, are presented, common features of all works are distinguished. The attention is concentrated on edition cultural level. The significance of series in Ukrainian bibliography science history and bibliography in particular is pointed out.